

EKSTREMIZMNING TURLARI VA SHAKLLARI VA UNGA QARSHI KURASHISHNING MA'MURIY-HUQUQIY MEXANIZMLARI

Ravshanov Dostonjon Ravshan o'g'li

Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi

mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20230530>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 12-may 2026 yil

Ma'qullandi: 14-may 2026 yil

Nashr qilindi: 16-may 2026 yil

KEYWORDS

ekstremizm, diniy, jamiyat, javobgarlik, keskin, dalillar.

Huquqshunoslik fani ham bundan mustasno emas va "ekstremizm" atamasining ko'plab turli talqinlariga ega. Fikrlar va nuqtai nazarlar xilma-xilligi olimlarning "ekstremizm" tushunchasini ta'riflash jarayonida uning o'ziga xos xususiyatlarini ajratib ko'rsatishlari bilan ham izohlanadi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada ekstremizmning turli shakllari va ularning tasnifi chuqur tahlil qilinib, unga qarshi kurashishda qo'llaniladigan ma'muriy-huquqiy mexanizmlar keng yoritilgan. Muallif, ekstremizmga qarshi huquqni qo'llash amaliyotini o'rganish asosida, amaldagi qonunchilikda mavjud bo'lgan kamchiliklar va muammolarni ko'rsatgan holda, tegishli takliflar va tavsiyalarni ilgari surgan. Shuningdek, maqolada ekstremizmga qarshi kurashishning samarali usullarini aniqlash maqsadida, mavjud qonunlar va amaliyotning optimallashtirilishi zarurligi haqida fikrlar bildirilgan.

I.N.Seninning fikricha, "ekstremizm - zo'rvonlik yoki uning tahdidi, mutaassiblik, murosasizlik bilan tavsiflanadigan keskin qarashlar va harakatlarga asoslangan holda, mavjud voqelikning u yoki bu hodisalarini beqarorlashtirish va buzish maqsadida ularni yakka shaxs yoki guruh tomonidan nigilistik tarzda inkor etish shakllaridan biridir"¹.

D.M.Mirazovning fikrlariga ko'ra, "diniy ekstremizmni terrorchilikning egizagi" deyish mumkin. Terrorchi - bu ongi zaharlangan, fanatizmga berilgan, o'z jinoiy harakatlari uchun javobgarlikni his qilmaydigan, kimningdir yovuz niyatlarini amalga oshiruvchi qo'g'irchoqqa aylangan shaxsdir. Odamlarni qo'rqitish, ularning hayotiga zomin bo'lish, tazyiq ostiga olish, vahimaga solish, garovga olish kabi jinoyatlar ortida siyosiy-diniy yoki fanatik maqsadlar yotishi mumkin va bunday jinoyatlarni terrorism deb atash o'rinlidir. Bunday harakatlarga diniy tus berish esa diniy ekstremizmga olib keladi. Diniy ekstremizm - bu jamiyat uchun an'anaviy bo'lgan diniy qadriyatlar va aqidalarga zid keluvchi g'oyalarni aldov va zo'rlik yo'li

¹ Сенин И.Н. Экстремизм: понятие и виды // Инновационное образование и экономика. 2008. № 2. С. 78-81.

bilan targ'ib qilishga asoslangan nazariya va amaliyotdir"²

V.A.Osipovning "ekstremistik faoliyatni ekstremizmning faol ko'rinishlari sifatida tavsiflashi, ulardan biri ekstremistik yo'nalishdagi huquqbuzarliklarni sodir etish ekanligi"³ haqidagi fikri e'tiborga molikdir.

Mazkur mavzuni chuqur o'rgangan, olim Sh. Paxrutdinov ta'kidlaganidek, "diniy ekstremizmning barcha mamlakatlarda sotsial bazasini asosan, ijtimoiy ma'naviy ravnaqining har qanday turiga nisbatan nafratga to'lgan, jamiyati, davlati, jamoasi, qarindosh-urug'idan va ota-onasidan o'z qilmishlari tufayli ajralgan, insoniylik va progressga nisbatan o'zini qarshi qo'ygan "sarqit qatlamlar»dan hosil bo'lgan va aksilinsoniy maqsad yo'lida birlashgan turli-tuman unsurlar tashkil etadi"⁴

S.A.Vorontsov "ekstremizmning asosiy belgisi sifatida uning dunyoqarash (mafkuraviy) kelib chiqishini"⁵ ko'rsatadi.

Shunga o'xshash qarashlarni K.D.Ridchenko ham ilgari suradi. "U faoliyatli yondashuvni asos qilib olib, ekstremizm tarkibida: motiv (ekstremistik mafkura), subyekt, obyekt va aslida g'ayriqonuniy harakatning o'zini ajratib ko'rsatadi"⁶.

M.A.Rajabovanning fikrlariga ko'ra, "ekstremizm "keskin harakat qilish" degan lug'aviy ma'noni bersa, istilohiy ma'nosi "aholi orasida o'z aqidaviy fikrlarini muhosasizlarcha singdirishga urinish"dir. Uning xavfli tomoni ming yillardan beri xalqimiz orasida amal qilib kelinayotgan aqidaviy ahkomlar, urf odat va an'analarni rad etib, o'zlarining manfaatlariga mos keluvchi aqidalarini singdirishlaridir. Bunday buzuvchi aqida esa musulmonni "kofir", davlatni "kufr davlati" va bunday jamiyat "kufr jamiyati" degan qarashlarni singdirishga qaratilgandir. Aqidaning bunday tarzda buzilishi esa haqiqiy mo'minni kofirlikda ayblab qonini to'kishga fatvo berishga qaratilganligi bilan xavflidir. Bunday qarashlar esa o'z navbatida terrorizm kabi o'ta xavfli illatga zamin paydo bo'lishiga sabab bo'ladi"⁷ deb ta'rif berganlar. Ushbu olimlarning ta'riflarida ekstremizmning diniy ko'rinishiga asosiy urg'u berilib, ma'no va mohiyati ochib berilgan bo'lsa-da, ekstremizmning boshqa ko'rinishlari yoritib berilmaganligini ko'rishimiz mumkin.

O'z navbatida, A.G.Zalujniy "ekstremistik faoliyatning maqsadi sifatida jahon hamjamiyatini beqarorlashtirish ekanligini"⁸ ta'kidlasa, N.V.Stepanov esa "uning qonuniylik tamoyilini, shaxs va davlat huquqlari, erkinliklari hamda manfaatlarini tubdan buzishga

² Терроризм ва экстремизмга қарши курашнинг тактика ва методикаси: Маърузалар курси / Д. М. Миразов, Б.Н. Рашидов, Ш. А. Қулматов ва бошқ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – 7 б.

³ Осипов В.А. Экстремизм, экстремистская деятельность и преступления экстремистской направленности: понятия, содержание и соотношение // Вестник Краснодарского университета МВД России. 2018. № 4 (42). С. 34-38.

⁴ Пахрутдинов Ш.И. Дунёвий демократик давлатчилик қурилиши амалиётида диний экстремизм таҳдиди: Сиёсий. фан. док. ... дисс. –Т.: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги ДЖҚА. 2001. – 83 б.

⁵ Воронцов С.А. О необходимости совершенствования государственной политики и управления в сфере безопасности // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. 2013. Т. 6, № 4 (30). С. 6-18.

⁶ Рыдченко К.Д. Государственная система противодействия обороту недостоверной информации и сведений экстремистского характера : монография. Краснодар: Краснодар. ун-т МВД России, 2019. С. 130.

⁷ Ражабова М. Диний экстремизм ва терроризмга қарши курашишнинг жинойий-ҳуқуқий муаммолари: Юрид.фан.док. ... дис. –Т.: И.Мўминов номидаги фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2002. – 49 б.

⁸ Залужный А.Г. Правовые гарантии противодействия экстремистской деятельности в политической, религиозной и других сферах общественной жизни // Закон и право. 2002. № 9. С. 29-32.

intilishini"⁹ alohida qayd etadi.

Ekstremizm bo'yicha olimlarning fikrlarini tahlil qilib, S.A.Ishchenko quyidagi ta'rifni beradi: "bu o'z mafkurasi, shiorlari, chaqiriqlari va moliyalashtirishga ega bo'lgan, shaxs yoki shaxslar guruhi (birlashmalar, tashkilotlar) tomonidan amalga oshiriladigan, ijtimoiy, siyosiy, irqiy, diniy, milliy va boshqa turdagi nafratni sabab qilib ko'rsatadigan, maqsadi esa jamiyatni, davlatning siyosiy tuzilishini beqarorlashtirish, konstitutsiyaviy tuzum asoslarini zo'ravonlik yo'li bilan o'zgartirish bo'lgan antisosial, davlatga qarshi, qonunga zid faoliyatdir"¹⁰.

Bu ta'rifga faqat qisman qo'shilish mumkin. Avvalo, uning xolisligini baholashda muallif umume'tirof etilgan "normallik" va "to'g'rilik" tamoyillaridan kelib chiqayotganini tushunish lozim. Agar faoliyat bir guruh shaxslar tomonidan amalga oshirilsa, amaldagi davlat apparati va jamiyatning ko'pchilik qismi tomonidan qo'llab-quvvatlansa, siyosiy, diniy, milliy va boshqa adovatga asoslangan hamda ijtimoiy, siyosiy yoki iqtisodiy muhitni, huquq va erkinliklarni amalga oshirishning asoslari va umume'tirof etilgan tamoyillarini beqarorlashtirish va zo'ravonlik yo'li bilan o'zgartirishga qaratilgan, shu jumladan boshqa davlatlar hududida ham, u yoki bu harakatlarni amalga oshirishga chaqirish, moliyalashtirish va bajarishda namoyon bo'lsa, bunday faoliyatni qanday talqin qilish kerak?

Bunday faoliyatni amalga oshiruvchi shaxslar doirasida hech kim o'zini ekstremist deb hisoblamaydi, aksincha. Shuni ta'kidlash joizki, umume'tirof etilgan me'yorlar va qoidalar o'zgarganda siyosiy kuchlarning joylashuvi ham o'zgaradi, jamiyatda shakllangan va qaror topgan muvozanat buziladi. Ilgari ekstremizmning u yoki bu ko'rinishi deb hisoblangan narsa bugun ko'pchilik uchun oddiy holga aylangan.

Bundan tashqari, S.A.Ishchenko ekstremizmni hodisa sifatida cheklab, uni "faoliyat" doirasiga kiritishga urinadi. Shunday ekan, uning namoyon bo'lishi va rivojlanishiga to'sqinlik qilmaydigan shaxslarning harakatsizligini ekstremizm deb hisoblash kerakmi? Faol xatti-harakatlar shaklida ifodalanmagan, biroq mohiyatan ekstremistik bo'lgan odamlarning fikrlari va his-tuyg'ularini ekstremizm deb baholash lozimmi? Ko'rinib turibdiki, S.A.Ishchenko uchun bu savollarning barchasiga javoblar ijobiy. Ammo ta'kidlash joizki, yuzaga keladigan qarama-qarshilik shundaki, muallif ekstremizm ta'rifini shakllantirishda tabiatan turlicha bo'lgan toifalarni: faoliyat (obyektiv natijaga ega bo'lgan) va mafkurani (g'oya darajasida mavjud bo'lib, real dunyoda obykti bo'lmagan) aralashtirishga yo'l qo'yadi.

Shu bois, faoliyatni mafkura ko'rinishida ifodalab bo'lmaydi, degan xulosa chiqarish mantiqan to'g'ri. Agar mafkura tashqi ifodasini topsa (targ'ibot, materiallarni tarqatish, tarafdorlarni jalb qilish va hokazo), mafkura faoliyatda ifodalangani haqida gapirish kerak, lekin aksincha emas.

S.A.Ishchenko "ekstremizm" va "ekstremistik faoliyat" tushunchalarining bir xil yoki farqli ekanligini aniqlamay qoldiradi.

Bizning fikrimizcha, ular o'rtasidagi farq aniq ko'rinadi, chunki "ekstremizm" tushunchasi "ekstremistik faoliyat"ga nisbatan keng qamrovli huquqiy hodisa hisoblanadi, shu bois ikkinchisi birinchisining faqat bir qismi bo'lishi mumkin.

Shubhasiz, ekstremistik faoliyat umumiy ekstremizmning bir qismidir. Shu bilan birga,

⁹ Степанов Н.В. Криминологические проблемы противодействия преступлениям, связанным с политическим и религиозным экстремизмом : дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 18.

¹⁰ Ищенко С.А. Административно-правовые и другие аспекты экстремизма в современном обществе (история, становление и развитие) // Административное право и процесс. 2018. № 5. С. 13-22.

ekstremizmning faoliyat ta'rifiga to'g'ri kelmaydigan jihatlari: g'oyalar, dunyoqarash, tamoyillar va hokazolarning mavjudligini inkor etib bo'lmaydi. Ta'kidlanganidek, ekstremistik faoliyat tashqi muhitda, ya'ni yakuniy natijada ko'zga tashlanadigan ekstremizmdir. Bu faoliyat davlat tomonidan noqonuniy va yo'l qo'yib bo'lmaydigan harakat sifatida baholanadi, garchi hali voqelikda namoyon bo'lmagan g'oyalar ham xavflilik jihatidan undan kam emas. Buning eng yorqin isboti sifatida butun jahon hamjamiyati uchun haqiqiy fojiga aylangan Ikkinchi jahon urushini (1939-yil 1-sentyabrdan 1945-yil 2-sentabrgacha) keltirishimiz mumkin, bu urush total fashizm g'oyasini amalga oshirishga urinish oqibatida kelib chiqqan edi.

Shunday qilib, tadqiqotchi S.A.Ishchenko ishida taklif etilgan ekstremizm ta'rifiga o'z munosabatini ma'muriy huquqni qo'llash nazariyasi va amaliyoti nuqtai nazaridan quyidagicha ifodalash mumkin deb hisoblaydi:

birinchidan, ma'muriy huquq nazariyasi nuqtai nazaridan ekstremizmning ko'rib chiqilayotgan ta'rifini qabul qilish mumkin emas, chunki u ekstremizmning mohiyatini faoliyat orqali ta'riflaydi va bu ko'rib chiqilayotgan hodisaning chegaralarini sezilarli darajada toraytiradi. Bundan tashqari, faoliyat va mafkura kategoriyalarini aralashtirib yuborishga yo'l qo'yib bo'lmasligini tan olish lozim;

ikkinchidan, ma'muriy huquq normalarini qo'llash amaliyoti nuqtai nazaridan, ko'rsatilgan ta'rif, umuman olganda, to'g'ri va yetarli deb tan olinishi kerak. Biroq, uning faoliyat va mafkura toifalarini aralashtirishga yo'l qo'yadigan qismi, shuningdek qonunchilikning mukammal emasligi sabablari haqidagi fikrni istisno qilishi bu ta'rifning kamchiliklari hisoblanadi.

Ekstremizm tushunchasining taklif etilgan ta'rifiga nisbatan yuqorida bayon etilgan ikki tomonlama pozitsiya, avvalo, ushbu ishda belgilangan muammoni nafaqat amaliy, balki nazariy jihatdan ham ko'rib chiqish vazifasi qo'yilganligi bilan izohlanadi. Shu sababli, ushbu tadqiqot doirasida ekstremizm ham hodisa, ham faoliyat sifatida ko'rib chiqiladi. Bu yondashuv huquq nazariyasi yoki uni qo'llash amaliyoti haqida so'z yuritilayotganiga qarab tanlanadi.

Alohida ta'kidlash joizki, muallif ekstremizmni faoliyat sifatida talqin qilish pozitsiyasining tarafdori bo'lsa-da, ushbu dissertatsiya tadqiqotida uni hodisa kategoriyasi orqali ta'riflashga yo'l qo'yadi. Bu yondashuv faqat ushbu masalani har tomonlama va chuqur nazariy o'rganish maqsadida qo'llaniladi.

Shunday qilib, ekstremizm - bu jamiyatning eng radikal va chetlashgan a'zolarining ijtimoiy muhitni beqarorlashtirish, davlatning siyosiy tizimini izdan chiqarish va konstitutsiyaviy tuzum asoslarini zo'ravonlik yo'li bilan o'zgartirishga intilishida namoyon bo'ladigan ijtimoiy hodisadir. Bu hodisa siyosiy, irqiy, diniy, milliy va boshqa ijtimoiy nafrat hamda adovat g'oyalariga (ekstremistik mafkuraga) asoslangan bo'lib, g'ayriijtimoiy, davlatga qarshi va qonunga xilof faoliyatni (ekstremistik faoliyatni) qo'llab-quvvatlash, targ'ib qilish, boshqacha tarzda ta'minlash va bevosita amalga oshirish orqali ifodalanadi.

Diniy yoki siyosiy zaminda olib borilgan urushlar, ommaviy qirg'inlar va inqiloblar tarixga yaxshi ma'lum: inkvizitsiya gulxanlari, harbiy jihod g'oyalari, anarxizm, butparastlikni qayta tiklash - bularning barchasi radikalizmning namoyon bo'lishi bo'lib, u o'ta darajaga yetganda ekstremizmga aylanadi. Ekstremizmning hodisa sifatidagi tarixi qaysidir aniq nuqtadan boshlangani haqida gapirish mumkin emas. To'g'rirog'i, u doimo mavjud bo'lgan deb aytish o'rinli bo'ladi.

Jamiyat rivojlanishi bilan huquqiy munosabatlarning yangi sohalari paydo bo'ldi. Ular o'z

ichida mavjudlikning ma'lum tamoyillari va qoidalarini shakllantirdi. Bu esa, o'z navbatida, norozilik va qarshilikni keltirib chiqardi. Ziddiyat kuchaygan sari u muqarrar ravishda qarama-qarshilik bosqichiga o'tdi va shu tariqa ekstremizmning yangi turini namoyon etdi.

Tushunish uchun eng oson va yaqqol misol siyosiy ekstremizm bo'lib, ba'zi olimlarning fikriga ko'ra, "u so'l va o'ng, diniy va millatchilik ko'rinishida bo'lishi mumkin"¹¹. "So'l ekstremistlar kapitalistik tuzumni ijtimoiy tengsizlik va omma mehnatini ekspluatatsiya qilishda, sotsialistik tuzumni esa byurokratlar hukmronligida ayblaydilar. Konservatizmga moyil o'ng ekstremistlar esa burjua jamiyatini axloqning buzilishi, iste'molchilik kayfiyati, "ommaviy madaniyat" va boshqa illatlar uchun qoralaydilar"¹².

Millatchilik ekstremizmining tarixiy misoli sifatida natsistlar Germaniyasi siyosatini keltirish mumkin. Biroq shuni ta'kidlash lozimki, Uchinchi Reyxning siyosiy qarashlari butun jahon hamjamiyati tomonidan ekstremistik deb tan olingan, faqat fashizm g'oyalari yetakchi siyosiy mafkuraga aylangan o'rnatilgan tuzum tarafdorlari bundan mustasno.

"Ko'pincha siyosiy va millatchilik ekstremizmi ko'p millatli davlatlarni parchalanish va bir nechta bo'laklarga ajralib ketishga undovchi separatizm g'oyalari bilan qo'shib yuboriladi"¹³.

Jamiyat rivojlanishi davomida ekstremizm o'z qiyofasini o'zgartirib bordi, yangi niqoblarni kiyib, ekologik, globallashuvga qarshi, sport, yoshlar bilan bog'liq, Internet va boshqa sohalarda o'zini namoyon qila boshladi.

S.A.Ishchenko "har qanday ko'rinishdagi ekstremizm siyosiy zo'ravonlikning bir shakli ekanligini ta'kidlaydi, uning belgilari doimo shafqatsizlik, qat'iyatlilik va samaradorlikdan iborat bo'lib qolmoqda"¹⁴.

Bunday ta'rifni shak-shubhasiz deyish qiyin, ammo shuni tan olish kerak: ekstremizmning yangi turlarining paydo bo'lishi uning mohiyati va asosiy xususiyatlarini o'zgartirmaydi. Bular jumlasiga: o'ta radikallik; zo'ravonlik usullarini qo'llashni ma'qullash; g'oyaviylik; izdoshlarning mutaassibliyi hisobiga mavjud bo'lish; murosasizlik; mavjud tartiblarni (har qanday ko'rinishda) buzishga qaratilganlik kabilar kiradi.

Ushbu tadqiqot doirasida ekstremizmning (ekstremistik faoliyatning) turli ko'rinishlari ko'rib chiqildi. Biroq, masalani chuqurroq o'rganish uchun ekstremizmning shakllariga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ekstremizmga qarshi kurashish sohasidagi yuridik adabiyotlar va Qonun hujjatlarining konseptual va etimologik tahlili ekstremizmning ayrim belgilarini quyidagicha shakllantirish imkonini beradi:

birinchidan, ekstremizm nafaqat zo'ravonlik (qoida tariqasida, radikal), balki zo'ravon bo'lmagan quyidagi usullarni ham qo'llashni nazarda tutadi: ekstremistik materiallarni tarqatish, milliy, diniy yoki etnik adovat va nifoqni qo'zg'atish.

ikkinchidan, ekstremizm diniy, irqiy, milliy, gender yoki siyosiy motivga ko'ra o'zlarini boshqalardan ustun ko'ruvchi mafkuraviy e'tiqodlarni (ekstremistik jinoyatlar va

¹¹ Политическая психология / под ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. М.: Академический проект ; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. С. 332, 389.

¹² Ищенко С.А. Указ. соч. С. 13-22.

¹³ Ольшанский Л. Психология терроризма. СПб.: Питер, 2002. С. 173-174.

¹⁴ Ищенко С.А. Указ. соч. С. 13-22.

qonunbuzarliklarning motivi va maqsadlari bo'lib xizmat qiluvchi) birlashtirgan tizimli ijtimoiy hodisadir¹⁵.

uchinchidan, ekstremizm Qonun bilan taqiqlangan harakatlarni (ma'muriy yoki jinoyi huquqbuzarlikni) nazarda tutadi.

to'rtinchidan, ekstremizm, eng avvalo, fuqarolarning huquq va erkinliklarini, davlatning demokratik asoslarini buzuvchi maqsadlarga erishishga qaratilgan harakatlar yig'indisidir.

beshinchidan, "ekstremizm" va "ekstremistik faoliyat" tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular muayyan davlatning huquqni qo'llash amaliyotiga qarab aniqlashtirilishi mumkin.

Umumiy ma'noda aytganda, ekstremizm shakllari deganda qonun chiqaruvchi tomonidan belgilangan va huquqiy norma dispozitsiyasida aks ettirilgan u yoki bu ekstremizm turining mafkura sifatidagi tashqi ifodasini tushunish lozim. Shuni ta'kidlash joizki, "tushuncha", "mohiyat" yoki "tur" kategoriyalari o'zaro bog'liq, nazariy-amaliy xususiyatga ega bo'lsa, "shakl" kategoriyasi ko'rib chiqilayotgan masala doirasida sof amaliy xususiyatga ega bo'lib, huquqni qo'llash amaliyoti samaradorligini oshirishga qaratilgandir.

Tadqiqotimiz davomida ekstremistik faoliyatni ekstremistik mafkuraning namoyon bo'lish shakli sifatida tahlil qilib, uning asosiy va yordamchi turlarini quyidagicha ajratib ko'rsatadik:

1) Jamiyatdan biror belgiga ko'ra ajratilgan ijtimoiy guruhni kamsitishning asosiy shakllari: inson va fuqaroning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini siyosiy, mafkuraviy, irqiy, milliy, diniy adovat yoki dushmanlik tufayli yoxud biron-bir ijtimoiy guruhga nisbatan nafrat yoki dushmanlik sababli buzish; jamoat va diniy birlashmalarning yoki boshqa tashkilotlarning qonuniy faoliyatiga siyosiy, mafkuraviy, irqiy, milliy, diniy adovat yoki dushmanlik tufayli yoxud biron-bir ijtimoiy guruhga nisbatan nafrat yoki dushmanlik sababli zo'ravonlik qo'llash yoki uni qo'llash bilan tahdid qilish orqali to'sqinlik qilish;

2) Davlat hokimiyati, uning tarkibiy qismlari, davlat xizmatchilarini obro'sizlantirish yoki noqonuniy sabotaj qilishning asosiy shakllari: siyosiy nafrat yoki adovat sababli zo'ravonlik qo'llash yoki uni qo'llash bilan tahdid qilish orqali davlat organlari, mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlarining qonuniy faoliyatiga to'sqinlik qilish; siyosiy nafrat yoki adovat tufayli, shuningdek, hokimiyat organining xizmat obro'siga putur yetkazish va (yoki) u amalga oshirayotgan davlat-hokimiyat faoliyatini izdan chiqarish maqsadida O'zbekiston Respublikasining davlat lavozimini yoki O'zbekiston Respublikasi subyekting davlat lavozimini egallab turgan shaxsni jinoyat yoki ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganlikda bila turib yolg'on ayblash;

3) O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy tuzumining asoslariga tajovuz qiluvchi ekstremistik faoliyatning asosiy ko'rinishlari: demokratiya va xalq hokimiyati, suverenitet va hududiy yaxlitlik, respublika boshqaruv shakli, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat, mulk shakllarining xilma-xilligi hamda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi tamoyillarini zo'ravonlik yo'li bilan o'zgartirish; terrorchilik faoliyati; fuqarolarning saylov huquqlarini va referendumda ishtirok etish huquqini amalga oshirishga to'sqinlik qilish yoki ovoz berish sirini buzish, shuningdek, zo'ravonlik yoki uni qo'llash tahdidi bilan bog'liq holda saylov

¹⁵ Карягина А.Б. Межнатиональные конфликты как фактор распространения экстремизма в Южном федеральном округе: проблемы и пути преодоления// материалы научно-практической конференции. Омск, 2021. С. 93-97

komissiyalarining qonuniy faoliyatiga to'sqinlik qilish;

4) ekstremistik faoliyatning asosiy shakllarini quyidagilar orqali axborot bilan ta'minlash: insonga nisbatan nafrat va dushmanlik uyg'otish, shuningdek insonning irqiy, milliy, diniy, mafkuraviy, til yoki boshqa ijtimoiy guruhga mansubligiga ko'ra alohidaligi, ustunligi yoxud to'liq emas ekanligini targ'ib qilish; ekstremistik materiallarni, natsizm, fashizm va ekstremistik tashkilotlarning ramzlari va atributlarini, shu jumladan ularga adashtirib yuborish darajasida o'xshash bo'lgan ramzlar va atributlarni tayyorlash, saqlash, uzatish, tarqatish, targ'ib qilish va ommaviy namoyish etish; yuqorida ko'rsatilgan xatti-harakatlarni amalga oshirishni ommaviy oqlash yoki ularga chaqirish;

5) moliyaviy, moddiy-texnik, poligrafik, axborot-kommunikatsiya yoki boshqa tashkiliy ta'minot.

6) ekstremistik faoliyatning asosiy shakllarini amalga oshirish yoki ularni tashkil etish, tayyorlash va amalga oshirishga boshqacha tarzda ko'maklashish.

Taqdim etilgan tipologiyaning o'ziga xosligiga qaramay, huquqni qo'llash amaliyoti nuqtayi nazaridan ekstremizm shakllarining keyingi yuridik javobgarlikka bog'liq tasnifini eng dolzarb deb tan olish lozim. Shunday qilib, namoyon bo'lishi ekstremistik faoliyatni amalga oshiruvchi huquqiy munosabat subyekti uchun jinoiy, ma'muriy yoki fuqarolik-huquqiy javobgarlikni keltirib chiqaradigan shakllarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Ekstremistik xususiyatga ega bo'lgan va O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksida belgilangan ma'muriy jazolanadigan qilmish shakllarini batafsil ko'rib chiqamiz.

Biz, O'zbekiston Respublikasi MJtKning normalarini tahlil qilgan holda ekstremistik yo'nalishdagi ma'muriy huquqbuzarliklarni quyidagi tasnifini ishlab chiqdik:

birinchi guruhga milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovatni targ'ib qiluvchi materiallarni tayyorlash, saqlash yoki tarqatish (184³-modda), jamoat joylarida shaxsini identifikatsiya qilish imkonini bermaydigan ko'rinishda bo'lish (184⁴-modda), tazyiqni, zo'ravonlikni yoki shafqatsizlikni targ'ib qiluvchi mahsulotni tayyorlash, olib kirish, tarqatish, reklama qilish, namoyish etish (189¹-modda), jins bo'yicha kamsitishni targ'ib qilish (189²-modda),

ikkinchi guruhga g'ayriqonuniy nodavlat notijorat tashkilotlari, oqimlar, sektalarning faoliyatida qatnashishga undash (202¹-modda), bayroqlar va vimpellardan g'ayriqonuniy foydalanish, plakatlar, emblemalar va ramzlarni tayyorlash, tarqatish yoki taqib yurish (203-modda).

uchinchi guruhga diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonunchilikni buzish (240-modda) va diniy ta'limotdan saboq berish tartibini buzish (241-modda)¹⁶.

Taqdim etilgan tasnifning tushunish uchun yetarlicha sodda ekanligini ta'kidlash mumkin, chunki unda asosiy tasniflovchi belgi sifatida huquqbuzarlik tarkibining bevosita obyektini ajratib ko'rsatadi. Ekstremistik yo'nalishdagi ma'muriy huquqbuzarliklarning turdosh obyektini jamoat tartibi va jamoat xavfsizligi hisoblanadi. Ularning normal faoliyat ko'rsatishi ekstremistik yo'nalishdagi xatti-harakatlarning har qanday ko'rinishida yuzaga keladigan beqarorlikka duchor bo'ladi.

¹⁶ O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. <https://www.lex.uz/acts/97664>. Murojaat qilingan sana: 16.12.2025-yil

Shuni ta'kidlash lozimki, ko'rsatilgan moddalar dispozitsiyasiga kiruvchi qilmishlarda jinoiy jazoga loyiq qilmish tarkibi alomatlari bo'lmasligi kerak.

Shunday qilib, ma'muriy qonunchilik mamlakatimiz huquqiy tizimi rivojlanishining hozirgi bosqichida ma'lum bo'lgan ekstremizm shakllarining to'liq ro'yxatini o'z ichiga oladi. Ushbu ro'yxat jinoiy-huquqiy javobgarlikni nazarda tutuvchi ekstremistik faoliyat shakllarini to'ldiradi. Bular dissertatsiya tadqiqoti mavzusi doirasidan chetga chiqqanligi sababli ushbu ishda tahlil predmetiga aylanmagan.

Shunday qilib, keltirilgan dalillarni tahlil qilar ekanmiz, ma'muriyatchi olimlar orasida ekstremizm va ekstremistik faoliyat tushunchalarini alohida kategoriyalar sifatida ajratish fikri ustunlik qilayotganini ta'kidlash mumkin. Biroq, qonun chiqaruvchi ushbu masala yuzasidan tadqiqotchilarning nuqtai nazarini to'liq qo'llab-quvvatlamaydi va ekstremistik faoliyatga qarshi kurashni huquqiy tartibga solish samaradorligini oshirish hamda huquqdagi bo'shliqlar va ziddiyatlarning oldini olish maqsadida mazkur tushunchalarni bir xil deb hisoblaydi.

Mamlakatimiz ma'muriy huquqida ekstremizmning namoyon bo'lish shakllari O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi moddalarining dispozitsiyalarida aks ettirilgan.

Bizningcha, faoliyatni ekstremistik deb baholashga oid mavjud qonunchilik yondashuvini maqbul va ehtimol yagona mumkin bo'lgan yo'l sifatida tan olish lozim. Shunga qaramay, bu holat ekstremistik faoliyatga qarshi kurash sohasidagi qonunchilikda kamchiliklar yo'q va uni takomillashtirish shart emas, degan ma'noni anglatmaydi. Ekstremizmga qarshi kurashish har doim uning izdoshlari targ'ib qilayotgan mafkurani qoralovchi diniy tashkilotlar va davlat hokimiyati organlari faoliyatining eng muhim yo'nalishi bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolmoqda. Chunki bu hodisa jamiyat va davlat hayotining turli jabhalariga har tomonlama ta'sir ko'rsatadi, oddiy fuqarolarning dunyoqarashini shakllantiradi. Aynan shu sababli mazkur muammoga yetarlicha e'tibor qaratish g'oyat muhimdir.

"Ma'lumki, ekstremizmga qarshi kurashish bo'yicha tadbirlarni tashkil etish tizimi siyosiy, ijtimoiy, huquqiy, tashkiliy, axborot va boshqa xususiyatga ega chora-tadbirlar majmuasidan iborat"¹⁷.

Jamiyat, davlat va huquq institutlarining rivojlanishi bilan doimo ekstremizmning yangi turlari paydo bo'ladi, bu esa davlat apparatini mavjud usullarni takomillashtirish va bunday faoliyatga qarshi turishning innovatsion yo'llarini yaratishga majbur qiladi.

Shubhasiz, tarafdorlarning mutaassibliigi, ekstremistik g'oyalarning chuqur mafkuraviyligi va murosasizligi tufayli ularni hodisa sifatida nazorat qilish imkonsizdir. Yagona yo'l - ekstremizmning rivojlanishiga va ekstremistik faoliyatning amalga oshirilishiga faol qarshilik ko'rsatishdir.

Fikrimizcha, O'zbekiston Respublikasida ekstremizmga qarshi kurashish vositalari va usullarining samarali tizimini ishlab chiqish uchun quyidagilar zarur: avvalo, ekstremizmning har bir aniq turining mohiyatli xususiyatlarini aniqlash, masalan, faoliyat ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro ta'sir usullari, ekstremistik g'oyalarni tarqatish uchun qo'llaniladigan vositalar, moliyalashtirish yo'llari, noqonuniy faoliyat izlarini yashirish algoritmlari va hokazo.

¹⁷ Оганесян С.С., Румянцев Н.В., Шамсунов С.Х. Основные направления профилактики и противодействия экстремизму и терроризму в уголовно-исполнительной системе Российской Федерации : монография. М.: НИИ ФСИН России, 2021. С. 106.

Qo'yilgan masalalarning yechimi mamlakatimiz hududida va uning tashqarisida ekstremizmga qarshi samarali kurashni tashkil etish imkonini beradi. Ekstremizmga qarshi kurash doirasidagi asosiy vazifalarni hal etish nazariy jihatdan tushunilgan va amaliy tajriba orttirilgan bo'lsa-da, davlatlararo xususiyatga ega bo'lgan muammolar hali-hanuz hal etilmagan holda qolmoqda.

Birinchiidan, ta'kidlash joizki, ekstremizmning ma'lum bir turining asosiy xususiyatlarini aniqlaganda, uning doirasida radikalizm va shafqatsizlikni ma'qullaydigan moddiy chegaralar mavjud emasligini yodda tutish kerak.

Ikkinchiidan, huquqiy va demokratik davlat maqomi qonuniylik, maqsadga muvofiqlik, qat'iy tartibga solinganlik va mutanosiblik tamoyillariga mos keladigan kurash usullari va vositalaridan foydalanishni talab etadi, bu esa huquqni muhofaza qilish organlarini ekstremistlarga nisbatan noqulay vaziyatga tushirib qo'yadi.

Yuqorida bayon etilganlardan kelib chiqib, "ekstremizmga qarshi kurashish" tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin: **ekstremizmga qarshi kurashish** – bu jamoat birlashmalari va tashkilotlari, diniy muassasalar va davlat hokimiyati organlari tomonidan ishontirish va majburlash choralarining uyg'unligiga asoslangan vositalar majmuidan foydalanib, jamiyat va davlatning huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlarini ekstremistik yo'nalishdagi xatti-harakatlardan himoya qilishga qaratilgan faoliyatdir. Qarshi kurashishning oldini oluvchi choralariga, xususan, fuqarolar va tashkilotlar tomonidan huquqiy va texnik-yuridik normalarga rioya etilishi ustidan ma'muriy nazoratga alohida e'tibor qaratish lozim. Ekstremizmga qarshi kurashning hozirgi bosqichida ekstremistik yo'nalishdagi huquqbuzarliklar va jinoyatlarni sodir etganligi uchun yuridik javobgarlikka tortilgan shaxslar ustidan nazoratni kuchaytirish zarur, deb hisoblaymiz. Telekommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalanish ekstremizm g'oyalarini ochiqdan-ochiq yoki yashirin targ'ib qiluvchi harakatlarni amalga oshirish uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan ko'plab axborot resurslari, platformalari va maydonlarini o'z ichiga olgan Internet tarmog'ida huquqni muhofaza qilish organlarining faoliyatini yanada dolzarb qilmoqda.

"Ekstremistik faoliyatga qarshi kurashish nafaqat huquqbuzarliklarni to'xtatish va ularning oqibatlarini bartaraf etishni, balki ekstremistik faoliyatning amal qilishi va qayta tiklanishining iqtisodiy asoslarini ishlamasligini ta'minlashi kerakligini tushunish juda muhimdir"¹⁸. Shu sababli, amalga oshirilayotgan moliyaviy operatsiyalarning "tozaligi" ustidan nazoratni kuchaytirish, shaxsiy hayotni tashkil etishning konstitutsiyaviy tamoyillariga rioya qilgan holda fuqarolar va tashkilotlarning xo'jalik faoliyatini nazorat qilish doirasini kengaytirish choralarini ko'rish lozim.

"Ekstremizmni jismonan yo'q qilib bo'lmaydi, chunki u g'oya darajasida mavjuddir"¹⁹, bu fikrga qo'shilish kerak. Shuningdek, Y.S. Skrebetsning "turli xil targ'ibot usullaridan foydalangan holda ekstremistik mafkurani uning tarafdorlari va izdoshlari nazarida

¹⁸ Савочкина Д.О. Деятельность ОВД по противодействию экстремизму в Республике Крым (административно-правовые аспекты) // Актуальные проблемы административной деятельности полиции : материалы II Всерос. науч.-практ. конф. Краснодар, 2017. С. 166-172.

¹⁹ Нарбут Н.П., Пузанова Ж.В. Антитеррористическое воспитание молодежи: новые вызовы новой эпохи // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : Социология. 2015. № 4. С.181-184.

obro'sizlantirish zarur"²⁰ligi haqidagi g'oyasi ham o'rinli ko'rinadi.

Tavsiflangan chora-tadbirlar, xususan, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning ekstremizmga qarshi profilaktik choralarni amalga oshirishga e'tiborini kuchaytirish, fuqarolar va tashkilotlar tomonidan huquqiy va texnik-yuridik normalarga rioya etilishi ustidan ma'muriy nazorat o'rnatish, telekommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalanish, ekstremistik yo'nalishdagi huquqbuzarlik va jinoyatlar uchun javobgarlikka tortilgan shaxslar ustidan nazoratni kuchaytirish, moliyaviy operatsiyalarning "tozaligi"ni nazorat qilishni kuchaytirish, fuqarolar va tashkilotlarning xo'jalik faoliyatini nazorat qilish va kuzatish doirasini kengaytirish choralari, shuningdek ekstremistik mafkurani obro'sizlantirish - bularning barchasi O'zbekiston Respublikasida ekstremizmga qarshi kurashish faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu chora-tadbirlar hayotning barcha sohalarida shafqatsizlik, radikalizm va zo'rvonlik usullarini targ'ib qilishni yo'q qilishga ko'maklashadi, bu esa umuman olganda ekstremizmni bartaraf etish bo'yicha ishlarning boshlanish nuqtasi bo'ladi.

Adabiyotlar:

- 1) Сенин И.Н. Экстремизм: понятие и виды // Инновационное образование и экономика. 2008. № 2. С. 78-81.
- 2) Терроризм ва экстремизмга қарши курашнинг тактика ва методикаси: Маърузалар курси / Д.М.Миразов, Б.Н. Рашидов, Ш.А.Кулматов ва бошқ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – 7 б.
- 3) Осипов В.А. Экстремизм, экстремистская деятельность и преступления экстремистской направленности: понятия, содержание и соотношение // Вестник Краснодарского университета МВД России. 2018. № 4 (42). С. 34-38.
- 4) Пахрутдинов Ш.И. Дунёвий демократик давлатчилик қурилиши амалиётида диний экстремизм таҳдиди: Сиёсий. фан. док. ... дисс. –Т.: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги ДЖҚА. 2001. – 83 б.
- 5) Воронцов С.А. О необходимости совершенствования государственной политики и управления в сфере безопасности // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. 2013. Т. 6, № 4 (30). С. 6-18.
- 6) Рыдченко К.Д. Государственная система противодействия обороту недостоверной информации и сведений экстремистского характера : монография. Краснодар: Краснодар. ун-т МВД России, 2019. С. 130.
- 7) Ражабова М. Диний экстремизм ва терроризмга қарши курашишнинг жиноий-ҳуқуқий муаммолари: Юрид.фан.док. ... дис. –Т.: И.Мўминов номидаги фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2002. – 49 б.
- 8) Залужный А.Г.Правовые гарантии противодействия экстремистской деятельности в политической, религиозной и других сферах общественной жизни // Закон и право. 2002. № 9. С. 29-32.
- 9) Степанов Н.В. Криминологические проблемы противодействия преступлениям, связанным с политическим и религиозным экстремизмом : дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. С. 18.

²⁰ Скребец Е.С. Некоторые проблемы административно-правового регулирования противодействия экстремистской деятельности // Административное право и процесс. 2018. № 8. С. 47-50.

- 10) Ищенко С.А. Административно-правовые и другие аспекты экстремизма в современном обществе (история, становление и развитие) // Административное право и процесс. 2018. № 5. С. 13-22.
- 11) Политическая психология / под ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. М.: Академический проект ; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. С. 332, 389.
- 12) Ольшанский Л. Психология терроризма. СПб.: Питер, 2002. С. 173-174.
- 13) Карягина А.Б. Межнатиональные конфликты как фактор распространения экстремизма в Южном федеральном округе: проблемы и пути преодоления// материалы научно-практической конференции. Омск, 2021. С. 93-97
- 14) O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. <https://www.lex.uz/acts/97664>. Murojaat qilingan sana: 16.12.2025-yil
- 15) Оганесян С.С., Румянцев Н.В., Шамсунов С.Х. Основные направления профилактики и противодействия экстремизму и терроризму в уголовно-исполнительной системе Российской Федерации : монография. М.: НИИ ФСИН России, 2021. С. 106.
- 16) Савочкина Д.О. Деятельность ОВД по противодействию экстремизму в Республике Крым (административно-правовые аспекты) // Актуальные проблемы административной деятельности полиции : материалы II Всерос. науч.-практ. конф. Краснодар, 2017. С. 166-172.
- 17) Нарбут Н.П., Пузанова Ж.В. Антитеррористическое воспитание молодежи: новые вызовы новой эпохи // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : Социология. 2015. № 4. С.181-184.
- 18) Скребец Е.С. Некоторые проблемы административно-правового регулирования противодействия экстремистской деятельности // Административное право и процесс. 2018. № 8. С. 47-50.

INNOVATIVE
ACADEMY